

Magdalena Frączczak

magdalena.fraszczak@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-3015-4460>

Instytut Kulturoznawstwa

Wydział Antropologii i Kulturoznawstwa

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Lokalny potencjał edukacyjny na przykładzie działalności Forum Synagoga w Ostrowie Wielkopolskim

*Local Educational Potential on the Example
of the Activity of the Synagogue Forum
in Ostrów Wielkopolski*

Wstęp

Głównym celem mojego artykułu jest opis instytucji kultury jaką jest Forum Synagoga w Ostrowie Wielkopolskim, z perspektywy jej możliwości edukacyjnych i animacyjnych organizowanych w sferze publicznej. Przedmiotem analizy uczyniłam działalność instytucji samorządowej z uwzględnieniem przeszłości budynku. Pracownicy instytucji sami podkreślają bowiem, że przestrzeń, w której mieści się Forum Synagoga ma duże znaczenie, chociażby w doborze organizowanych tam działań. W tekście postaram się odpowiedzieć również na pytanie, czy instytucja ta zajmuje ważne miejsce na mapie kulturalnej Ostrowa Wielkopolskiego.

W artykule przytaczam rozmowy przeprowadzone z pracownikami Forum Synagoga oraz z ówczesnym (2016) Naczelnikiem Wydziału Kultury i Sztuki w Ostrowie Wielkopolskim¹. Jako że Forum Synagoga jest oddziałem Ostrowskiego Centrum Kultury (OCK), którego zwierzchnikiem jest Urząd Miasta uważam, że istotna jest

1 Obecnie Andrzej Leraczyk nie sprawuje już tej funkcji.

opinia przedstawiciela tej instytucji, gdyż ma on bezpośredni wpływ na jej działalność. Aby dokładnie prześledzić wszystko, co działo się w Forum Synagoga od jej otwarcia w 2011 roku, przeanalizowałam sprawozdania z działalności za lata 2011–2018². Znalazłam w nich dokładny spis wszystkich wydarzeń odbywających się w Forum Synagoga oraz opisy tych najważniejszych. Oprócz wywiadów i sprawozdań, źródłem informacji były dla mnie także dokumenty związane z rewitalizacją³ tego miejsca oraz te związane z wcześniejszymi próbami zagospodarowania budynku. Do przeprowadzenia analizy posłużyłam się koncepcją trzech układów kultury, które wyróżniła socjolożka Antonina Kłóskowska w monografii *Spoleczne ramy kultury* (Kłóskowska 1972). Badaczka powołała się na „model lokalnego społeczeństwa i kultury ludowej” Roberta Redfielda (Redfield 1960 za: Kłóskowska 1972)⁴. Traktując ten model jako pewien typ idealny, Kłóskowska zakłada, że można z jego pomocą przeprowadzać cząstkowe analizy lokalnych zbiorowości (Kłóskowska 1972). Na tej podstawie wyróżnia wspomniane już układy. Pierwszy z nich dotyczy w największym stopniu kultury ludowej, ściśle związanej z lokalnością i bezpośrednim przekazem treści kultury zachodzącym wśród jej członków. Drugi układ, przedstawiony przez A. Kłóskowską, to „lokalna sieć ponadlokalnej organizacji życia kulturalnego” (Kłóskowska 1972: 61). Układ ten odnosi się do społeczności lokalnej, która odpowiada za zaspokajanie potrzeb kulturalnych, ale jednocześnie jest częścią „szerszego schematu stosunków globalnego społeczeństwa” (Kłóskowska 1972: 61). W tym układzie zakłada się, że pewne instytucje nie są samowystarczalne i potrzebują zewnętrznych środków. Trzeci układ, czy jak nazywa go Kłóskowska – „rama życia kulturalnego”, związany jest ze środkami masowego komunikowania, a dokładniej z odbiorem przekazywanych przez nie treści (Kłóskowska 1972: 61). Autorka wskazuje również na takie elementy, które nie będą

2 Działalność z zakresu upowszechniania kultury poprzez kreowanie działań, zjawisk i wydarzeń kulturalnych w roku 2011; *Sprawozdanie z działalności za rok 2012*. Ostrowskie Centrum Kultury; *Sprawozdanie z działalności za rok 2013*. Ostrowskie Centrum Kultury; *Sprawozdanie z działalności za rok 2014*. Ostrowskie Centrum Kultury; *Sprawozdanie z działalności za rok 2015*. Ostrowskie Centrum Kultury; *Sprawozdanie z działalności za rok 2016*. Ostrowskie Centrum Kultury; *Sprawozdanie z działalności za rok 2017*. Ostrowskie Centrum Kultury; *Sprawozdanie z działalności za rok 2018*. Ostrowskie Centrum Kultury. Sprawozdanie za rok 2019 nie było dostępne w czasie przygotowywania artykułu.

3 Instytucja Forum Synagoga została założona w 2011 r. Wcześniej budynek synagogi stał pusty, dopiero w 2006 r. Gmina Żydowska we Wrocławiu sprzedała go miastu Ostrów Wielkopolski. Warunkiem umowy było to, że budynek zostanie odrestaurowany. Zgodnie z porozumieniem synagoga w Ostrowie Wielkopolskim została zrewitalizowana w 2011 r. i tym samym powstała tam instytucja samorządowa Forum Synagoga. Więcej informacji na temat rewitalizacji ostrowskiej synagogi w broszurze *Forum Synagoga* (Biernaczyk 2013) oraz w II tomie „*Studia Iudaica Ostroviensia*” (Bugaj 2009). Na temat samego budynku, jeszcze przed rewitalizacją, więcej informacji znajduje się w pracy magisterskiej Magdaleny Skup (Skup 1993).

4 Więcej na temat samej teorii Redfielda (Redfield 1960).

zawierać się w żadnym z powyższych układów, wyróżniając tym samym jeszcze jedną ramę. Działania wchodzące w jej zakres to te odbywające się poza terytorium badanej grupy, mogą być związane z dużymi ośrodkami kulturalnymi. Podstawą tego schematu są jednak trzy pierwsze układy. Powyższy schemat posłużył A. Kłoskowskiej do tego, by w sposób bardziej przejrzysty przedstawić materiał uzyskany podczas badań przeprowadzonych w Bełchatowie⁵. Uważam, że opisane przez autorkę ramy, pozwalają zaobserwować mechanizmy działania na przykład instytucji kultury czy też pewnych procesów społecznych. Dlatego właśnie ta teoria pozwoli mi przeanalizować zarówno działalność Forum Synagoga, jak i odnieść się do działań związanych z rewitalizacją, które prowadzone były w Ostrowie Wielkopolskim. W związku z tym, że przywracanie budynku do społecznej świadomości, wpisywanie go na powrót w przestrzeń miasta, jak i powstanie instytucji są ze sobą ściśle związane, ważne jest, by można było analizować je za pomocą tych samych ram.

Rewitalizacja

Schemat zaproponowany przez Antoninę Kłoskowską można odnieść także do przeprowadzonego w Ostrowie Wielkopolskim procesu rewitalizacji, który zawiera w sobie wszystkie trzy omówione przez badaczkę układy. Na potrzeby artykułu rewitalizację definiuję jako złożony proces obejmujący zarówno renowację architektury i infrastruktury z uwzględnieniem czynników społecznych, historycznych, kulturowych, ekonomicznych, który zakłada interdyscyplinarne podejście. Pojęcie rewitalizacji jest niejednorodne i towarzyszy mu chaos pojęciowy. Jak wskazują Weronika Maćków i Jadwiga Zimpel w tekście Rewitalizacja dzielnicy, chaos ten nie musi być czymś złym, wręcz przeciwnie (Maćków, Zimpel 2014). Wynika to m.in. z tego, że funkcjonuje bardzo wiele koncepcji miejskości czy rozwoju miejskiego, formułowanych z wielu punktów widzenia – władz, urbanistów i architektów, mieszkańców, aktywistów społecznych – i towarzyszą im bardzo odmienne postulaty. Dotyczą one tego, jak rozumieć sam proces oraz jakie zadania przypisywać odnawianiu i „ożywianiu” konkretnych miejsc i przestrzeni w mieście (Zimpel 2013). Jedną z definicji, która – moim zdaniem – ma najbardziej uniwersalny charakter

5 Badania, które opisuje A. Kłoskowska, były prowadzone w różnych rejonach Polski, a w Bełchatowie w 1963 i 1965 r. Dotyczyły one „przeobrażeń kulturalnych kraju przechodzącego proces socjalizacji, industrializacji i urbanizacji” (Kłoskowska 1972: 8). Badania prowadzone były z zastosowaniem obszernych kwestionariuszy, które zawierały pytania dotyczące m.in. struktury społecznej, warunków życia i pracy czy uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym miasta. Prócz wywiadów, prowadzono obserwacje, analizowano dokumenty biograficzne i oficjalne. Badano lokalną prasę oraz dane statystyczne (Kłoskowska 1972).

(a więc uwzględniający różne punkty widzenia), jest ta pochodząca z dokumentu *Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020*:

Rewitalizacja – to kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji. Rewitalizacja zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru oraz wzmocnienie jego lokalnych potencjałów (w tym także kulturowych) i jest procesem wieloletnim, prowadzonym przez interesariuszy (m.in. przedsiębiorców, organizacje pozarządowe, właścicieli nieruchomości, organy władzy publicznej, etc.) tego procesu, w tym przede wszystkim we współpracy z lokalną społecznością (*Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020..*).

Można zatem stwierdzić, iż rewitalizacja związana jest z interdyscyplinarnym, wieloobszarowym działaniem: konserwatorów, planistów miejskich i urbanistów, urzędników, pracowników społecznych, inwestorów, a w obszarze refleksji naukowej: ekonomistów, socjologów, historyków sztuki, kulturoznawców i antropologów kultury. Rewitalizacja jako praktyka odnowy i ożywiania miast wymaga zaangażowania przedstawicieli różnych dziedzin życia, w tym badaczy reprezentujących rozmaite dyscypliny. W przypadku ostrowskiej synagogi widać to bardzo dobrze. Przedsiębiorcy zadbali o kupno obiektu; konserwatorzy i architekci o to, by wyglądał on tak, jak 150 lat temu; historycy o to, by historia synagogi i gminy żydowskiej nie uległa całkowitemu zapomnieniu, a pracownicy instytucji kultury, by miejsce to miało charakter kulturotwórczy. Gdyby nastąpiła jedynie restauracja budynku, nie byłoby to miejsce o charakterze kulturotwórczym, nie zajmowałoby też tak ważnego miejsca na mapie kulturalnej Ostrowa.

Zanim zrewitalizowano ostrowską synagogę w 2011 roku, pojawiły się dwa pomysły na zagospodarowanie tego miejsca. W 1989 roku Spółdzielnia Artystów Plastyków w Łodzi zaproponowała, by rozbudować budynek synagogi na „cele widowiskowo-wystawiennicze (koncerty, działania teatralne, galerię sztuki)” (Spółdzielnia Artystów Plastyków 1989). Była też propozycja architektów T. Michalewicza, B. Wieczorka oraz M. Pasikowskiego. Chcieli stworzyć w synagodze salę koncertową, ale jednocześnie zmienić nieco wewnątrz i zaprojektować salę wystawienniczą oraz salę teatralną (Michalewicz, Wieczorek, Pasikowski). Pojawiały się również plany, by stworzyć tu Centrum Judaistyczne lub Centrum

Trzech Kultur (polskiej, niemieckiej i żydowskiej). Jak widać, synagoga od lat inspirowała ludzi do stworzenia czegoś, co dałoby jej nowe życie. Z dostępnych źródeł wynika, że każdy pomysł był oparty na podobnych założeniach: sala widowiskowa, galeria sztuki, centrum badań kultury żydowskiej. Moim zdaniem każda z koncepcji miała w sobie potencjał i pasowała do tego miejsca. Mimo iż zakładano pewne przebudowy, to jednak podstawą była zawsze bryła budynku. Ostrowska synagoga przez wiele lat stała pusta. Niewielu mieszkańców pamięta, jak było przed II wojną światową, gdy do synagogi przychodzili Żydzi. Większość osób za to zachowała w pamięci obraz niszczącego budynku sprzed rewitalizacji. To miejsce „nie żyło” w świadomości mieszkańców Ostrowa. Myślę, że to mogło ułatwić akceptację zmiany funkcji synagogi. Ludzie nie postrzegali jej bowiem jako miejsca kultu związanego z sakralnością, a jedynie jako miejsce z niszczącym budynkiem, szpecącym ruchliwe centrum miasta.

Rewitalizacja zapoczątkowała działalność instytucji Forum Synagoga, a właściwie jej powstanie. Gdyby ten proces się nie odbył, nie byłoby potrzeby powołania takiego miejsca, bowiem jego działalność jest ściśle związana z przeszłością budynku, nie mogłaby zatem powstać w innej przestrzeni. Sam proces rewitalizacji nie jest tylko próbą wykorzystania dostępnego miejsca, ale w pewien sposób przywraca pamięć o Żydach zamieszkujących kiedyś Ostrów Wielkopolski, jest formą ich upamiętnienia.

Po roku 1989 roku w Polsce, ale również w innych krajach, obiekty żydowskie, które wcześniej były rozgrabiane i niszczone, zaczęły na powrót pojawiać się w świadomości mieszkańców. Było to możliwe dzięki działalności osób, organizacji i instytucji działających na rzecz rewitalizacji przestrzeni, ale i pewnego rodzaju rewitalizacji postaw społecznych wobec dziedzictwa żydowskiego. Przykładem takich działań może być renowacja synagogi we Wrocławiu, która obecnie pełni funkcję sakralną, muzealną i kulturalną (Witkowski 2012). Kolejnym przykładem jest odnowienie kamienicy zarządu gminy żydowskiej w Poznaniu, w której obecnie mieści się w m.in. dom modlitw. Dotychczas nie udało się jednak odnowić synagogi w tym mieście (Witkowski 2012). Nie tylko większe ośrodki miejskie przechodzą takie zmiany, dokonują się one również w mniejszych miastach. Przykładem jest odrestaurowana synagoga w Buku, która służy jako miejsce wystawiennicze i sala ślubów. Rewitalizacja, cały proces, nie tylko architektoniczny, ale też społeczny, był swoistym antidotum na zapomnienie, na które zostały skazane pewne miejsca, a co za tym idzie ludzie z nimi związani. Zapominanie, w przypadku ostrowskiej synagogi, możemy zdefiniować za Paulem Ricoeurem jako zapominanie w odwodzie, czyli takie, którego skutki można odwrócić, w przeciwieństwie do zapominania poprzez zatarcie śladów, które jest zapominaniem definitywnym (Ricoeur 2012).

Społeczny wymiar rewitalizacji częściowo utożsamiałabym z pierwszym układem opisywanym przez A. Kłoskowską. Pomimo że rewitalizacja była procesem zapoczątkowanym przez instytucję i całkowicie sformalizowanym, to jednak odnosiła się ściśle do lokalnej historii oraz czerpała z lokalnych źródeł. Zaangażowani w te działania regionaliści czy pasjonaci, nie zawsze byli związani formalnie z Urzędem Miasta czy Ostrowskim Centrum Kultury, które nadzorowały rewitalizację. Ich pomoc nie była zatem instytucjonalna, a raczej oddolna. Ogólnopolski Festiwal Teatrów Niezależnych, organizowany przed rewitalizacją budynku, przygotowywany był przez stowarzyszenie, ale jednak sam wybór miejsca wydaje się być inicjatywą oddolną, opartą na bezpośrednich kontaktach, mający wymiar społeczny. W samych założeniach rewitalizacji podstawą jest właśnie wzmacnianie lokalności.

Rewitalizacja w sposób niemal oczywisty wpisuje się w drugi i trzeci układ kultury. Począwszy od sposobu finansowania, ponieważ remont całego budynku był możliwy m.in. dzięki dotacji z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego⁶, skończywszy na samym remoncie, który był sformalizowany i podlegał pod zarząd Urzędu Miasta w Ostrowie Wielkopolskim, bowiem to miasto odkupiło budynek od Gminy żydowskiej we Wrocławiu.

Program działań Forum Synagoga

Program wydarzeń realizowanych w Forum Synagoga (FS) jest ustalany przy ścisłej współpracy z Ostrowskim Centrum Kultury (OCK). Przykładem wspólnych działań jest Ogólnopolski Festiwal Teatrów Niezależnych, o którym piszę w dalszej części tekstu.

Program działań Forum Synagoga jest adekwatny do programu działań kulturalnych całej instytucji (nadrzędnej dla FS), czyli Ostrowskiego Centrum Kultury. Propozycje programowe poddawane są co roku konsultacjom i korekcie bezpośrednio zarządzającego placówką dyrektora Ostrowskiego Centrum Kultury [L_A.K.S_1]⁷.

Harmonogram działań Forum Synagoga w dużej mierze jest oparty o cztery programy: „Skarbiec kultury”, czyli spotkania ze światem nauki, warsztaty, dyskusje; „Koncerty Kameralne”, czyli spotkania, podczas których można posłuchać muzyki klasycznej, dawnej, jazzowej, czy piosenki aktorskiej; „Klimaty Smaków” – w ramach

6 Programy realizowane w Forum Synagoga: <https://synagoga.ockostrow.pl/programy/>.

7 Nazwiska w nawiasach kwadratowych są odnośnikami do wywiadów przeprowadzonych z pracownikami Forum Synagoga oraz z ówczesnym Naczelnikiem Wydziału Kultury i Sztuki miasta Ostrow Wielkopolski. Sposób kodowania: stanowisko_inicjaty_ numer wywiadu. I – impresariat Forum Synagoga, O – organizacja ekspozycji, N – Naczelnik Wydziału Kultury i Sztuki.

tego cyklu prezentowane są przeróżne formy sztuki niekomercyjnej, zaczynając od happeningów, a kończąc na krótkich formach teatralnych, filmowych, muzycznych, plastycznych; „Sztuka w dialogu”, czyli cykl imprez obejmujący wystawy czasowe.

Jedna z pracowniczek impresariatu Forum Synagoga zaznacza, że wydarzenia dobierane są pod takim kątem, aby wносиły coś nowego do życia kulturalnego miasta oraz pomagały w rozwoju kulturalnym odbiorców. Muszą również według niej pasować do miejsca, w którym mieści się instytucja. Przede wszystkim nie mogą to być imprezy masowe, gdyż widownia liczy około 140 miejsc. Organizowane wydarzenia nie powinny też obrażać niczyich uczuć. Oczywiście, przestrzeń Forum Synagoga można odpłatnie wynająć, ale pracownicy planują wydarzenia tak, by instytucja nie straciła swojej renowy. Moja rozmówczyni ujęła ten dobór w taki sposób:

Różnorodność nurtów, trendów w kulturze. Każdy może tutaj coś zaproponować, wszystko jest ciekawe, wszystko nas interesuje. Naturalnie, małe cenzura czy jakaś poprawka na te wszystkie propozycje jest, one jednak muszą reprezentować naprawdę wysoki poziom i kulturę. Trudno powiedzieć, co jest bardziej ważne, co mniej ważne, na pewno najważniejsze są te rzeczy, które mają funkcję kulturotwórczą, a także takie, które mają charakter wykładu naukowego, uzupełniającego naszą wiedzę, albo zanurzają nas w jakąś przestrzeń do tej pory nieznaną – te są dla mnie najcenniejsze, takie, które nie są odtwórcze, tylko kreują coś nowego [L.A.K.S._1].

Działalność Forum opiera się zatem na trzech rodzajach organizowanych wydarzeń, które charakteryzuję w kolejnych podrozdziałach. Są to wydarzenia cykliczne, jednorazowe oraz te, skupione wokół funkcjonującego Ośrodka Badań nad Historią i Kulturą Żydów z Południowej Wielkopolski.

Wydarzenia cykliczne

Odkąd powstało Forum Synagoga, w kalendarzu tego miejsca funkcjonują stałe imprezy. Wydarzeniem, które ma najdłuższą historię jest Ogólnopolski Festiwal Teatrów Niezależnych – OFTeN. Jego geneza sięga czasów przed rewitalizacji. Od 2000 roku przestrzeń synagogi pełni funkcję głównej sceny festiwalu. Organizatorem tego przedsięwzięcia jest Stowarzyszenie Artystyczno-Edukacyjne PRACOWNIA TEATRALNA⁸. Festiwal ma formułę konkursową, a udział w nim mogą wziąć zespoły teatralne zaliczane do nurtu tzw. teatru niezależnego

8 Pracownia Teatralna od 1990 r. była grupą teatralną, która brała udział w wielu festiwalach czy konkursach, w których odnosiła sporo sukcesów. Stowarzyszenie zostało powołane w 2000 r. Więcej informacji na temat Pracowni Teatralnej na stronie internetowej: <http://www.often.com.pl/festiwal/o-festiwalu/>.

(„offowego, alternatywnego, zarówno profesjonalnego, jak i amatorskiego”⁹). W ciągu 16 lat trwania festiwalu, wystąpiło ponad 120 grup teatralnych z całego kraju i odbyło się prawie 160 spektakli. Jest to o tyle ważne, że w mieście nie ma stałej sceny teatralnej. Tylko raz w ciągu tych 16 lat festiwal odbył się na pobliskim lotnisku w Michałkowie ze względu na to, że w roku 2010 rozpoczęto rewitalizację synagogi.

W informacjach na stronie festiwalu możemy przeczytać, że „Adaptując, siłami Stowarzyszenia, scenę teatralną w popadającej w ruinę synagodze (otwieranej raz w roku na potrzeby festiwalu), zwrócono uwagę na wartość kulturową i historyczną tego wyjątkowo pięknego obiektu o doskonałej akustyce i urzekającej architekturze”¹⁰. Twórcy festiwalu, podkreślając swój wkład w dostrzeżeniu kulturotwórczego potencjału tego miejsca, akcentowali, że można wykorzystać budynek synagogi i prowadzić tam chociażby działalność teatralną, mając jednocześnie wpływ na zagospodarowanie tej przestrzeni.

Wydarzeniem o szczególnym znaczeniu (mówili o tym wszyscy moi rozmówcy) jest festiwal „Mazel Tov”. Jest on związany z historią i kulturą Żydów, a więc w pewnym stopniu dotyczy budynku synagogi i jej pierwotnego przeznaczenia¹¹. Impreza ta organizowana jest przez Ostrowskie Centrum Kultury przy współpracy z Uniwersytetem Wrocławskim. Festiwal ma za zadanie zaprezentować historię, kulturę, tradycję i dziedzictwo narodu żydowskiego [I_A.K.S_1, IO_M.P_2]. W jego ramach odbywa się konferencja naukowa „Lokalna społeczność żydowska”, warsztaty języka jidysz lub hebrajskiego, koncerty oraz wystawy.

Od 1992 roku w Ostrowie Wielkopolskim organizowany jest festiwal „Wszystko jest poezją” (Sprawozdanie 2011). Synagoga stała się najważniejszą przestrzenią tego wydarzenia. Różnorodność programu – koncerty, spotkania literackie, happeningi, przedstawienia teatralne, wykłady oraz turniej jednego wiersza przyciągają nie tylko miejscowych. Wydarzenie trwa kilka dni, a w jego trakcie ogłaszany jest zwycięzca konkursu „Struna Orficka im. Wojciecha Bąka”¹².

Interesującą inicjatywą jest również kilkugodzinny maraton muzyczny „Temple Of Silence”, podczas którego artyści z całego świata mogą zaprezentować swoją

9 Regulamin konkursu jest dostępny na stronie internetowej festiwalu: <http://www.often.com.pl/festiwal/o-festiwalu/>.

10 Więcej informacji na temat wyboru miejsca festiwalu możemy znaleźć na stronie internetowej: <http://www.often.com.pl/festiwal/o-festiwalu/>.

11 Synagoga w Ostrowie Wielkopolskim została zbudowana w 1860 r. jako miejsce kultu dla ostrowskich Żydów.

12 Wojciech Bąk był ostrowskim poetą i prozaikiem, publikował w znanych periodykach, m.in. w „Skamandrze”, był lokalnym patriotą, pisał również wiersze o Ostrowie (Nawrocki 1990: 417–420).

muzyczną twórczość. Widowisko tworzone jest przy współpracy Ostrowskiego Centrum Kultury wraz z Michałem Śpigłem, pomysłodawcą projektu¹³.

Regularnie w Forum Synagoga przeprowadzane są warsztaty tematyczne. Najczęściej dotyczą działań związanych ze sztuką i rzemiosłem (np. „Jak pracowali dawni garncarze”). W okresach przedświątecznych (Wielkanoc i Boże Narodzenie) organizowane są warsztaty z tworzenia ozdób świątecznych. Kolejnym przedsięwzięciem są plenery plastyczne dla młodzieży z ostrowskich liceów. Co roku można zapoznać się z wieloma technikami plastycznymi, np. robieniem profesjonalnych pacynek czy przedmiotów ceramicznych.

Wydarzenia jednorazowe

Odwiedzając synagogę, zwiedzający mają możliwość uczestniczenia w wydarzeniach jednorazowych. Nie sposób opisać każdej wystawy, spotkania, odwiedzin, dlatego dla zobrazowania skali organizowanych działań zestawiałam je w tabelach, które przygotowałam na podstawie corocznych sprawozdań z działalności Ostrowskiego Centrum Kultury.

Z inicjatywy Aleksandry Kiełb-Szawuły w Forum Synagoga odbyło się kilka spotkań pod tytułem „Literatura jest zawsze na miejscu”. Były one częścią projektu społeczno-kulturalno-edukacyjnego „OCK-nij się”, organizowanego przez Ostrowskie Centrum Kultury. W jednym ze sprawozdań czytamy – „Celem i główną ideą projektu jest wzbudzenie kreatywności wśród mieszkańców Ostrowa Wielkopolskiego” (Sprawozdanie 2013). Miejscem spotkań był Ogród Sztuki¹⁴. Czytano w ich trakcie fragmenty książek, które według organizatorów są kluczowe we współczesnej literaturze polskiej. W synagodze odbyły się także projekcje filmów w ramach inicjatywy „Polska światłoczuła”. Celem tego przedsięwzięcia było włączenie mieszkańców z mniejszych miejscowości w dyskusję na temat wybranych filmów. W ramach tego wydarzenia można było uczestniczyć w pokazach takich filmów, jak „Jutro będzie lepiej” czy „Wymyk”.

Forum Synagoga prowadzi również działalność wystawienniczą. Do tej pory przygotowano tam ponad 50 wystaw, m.in. „Malarstwo Miny Gampel” (2012), „Grafika Argentyńska” ze zbiorów Muzeum Miasta (2012), „Izrael – wczoraj i dziś” – fotografie (2014), „Od poezji do malowania słońcem” – fotografia

13 „Festiwal Temple of Silence V: Dźwięki złomu i śrubokrętów w Ostrowie”: <http://ostrow.naszemiasto.pl/artykul/festiwal-temple-of-silence-v-dzwieki-zlomu-i-srubokretow-w-1434495,art.t.id,tm.html>.

14 Ogród Sztuki przynależy do terenu Forum Synagoga. Pełni funkcję dodatkowej przestrzeni wystawienniczej oraz miejscem, w którym odbywają się różnego rodzaju spotkania.

Tab. 1 Formy aktywności Forum Synagoga

Rok	Wystawy	Warsztaty	Koncerty	Konkursy/ przeeglądy	Spotkanie autorskie	Spektakle teatralne	Inne***
2011*		1	12		1	9	23
2012	5	1	33	1	11	11	18
2013	8	4	37	2	10	15	93
2014	8	5	18	11	10	12	31
2015**	4	11	4	6	15	2	40
2016	10	10	23	11	14	9	64
2017	8	9	26	11	13	12	91
2018	7	9	42	11	14	9	82

* Synagogę oddano do użytku dopiero we wrześniu 2011 roku. W sprawozdaniu zostały wymienione nieco inne grupy imprez niż w latach późniejszych, dlatego dane z tego roku nieznacznie różnią się od pozostałych.

** W sprawozdaniu za rok 2015 wyszczególnione zostały nieco inne grupy imprez niż w pozostałych, dlatego podzieliłam je tak by pasowały do całości.

*** Zwiedzanie obiektu, lekcje historii.

Tab. 2 Rodzaje imprez

Rok	Imprezy własne	Imprezy współorganizowane	Imprezy innych organizatorów
2013	61	21	113
2014	77	20	43
2015	53	37	68
2016	58	49	30
2017	83	52	33
2018	74	51	55

* W sprawozdaniu za rok 2011 i 2012 nie zostały wyszczególnione imprezy w taki sposób, jak w latach dalszych, dlatego nie podaję tych danych.

autorstwa Macieja Maślińskiego (2014), „Fotografia Otworkowa” autorstwa Nieformalnej Grupy Plenerowy Ostrów (2014), „Grafika” Jurija Jakovenki (2014).

Synagoga jest miejscem, w którym zostały zorganizowane Ostrowskie Dni Kultury Chrześcijańskiej oraz Ostrowskie Dni Kultury Cerkiewnej. W ramach Ostrowskich Dni Kultury Cerkiewnej odbyły się m.in. koncert zespołu Saxoden, dyskusje na temat stosunku chrześcijan do wolnych związków partnerskich, promocja książki *Tajemne ruiny* oraz spektakle teatralne (2013), można było też uczestniczyć w koncercie łemkowskiej pieśniarki, Julii Doszny oraz w wykładach.

Interesującą inicjatywą, która znalazła swe miejsce w Synagodze jest również „Kuchnia Społeczna”. To projekt, który ma promować wegańską dietę.

Przedstawione powyżej wydarzenia są spójne z wypowiedzią jednej z pracownic, w której wskazuje ona, że działania realizowane w Forum stanowią *novum* w ofercie kulturalnej miasta [I_A.K.S_1], a pracownicy są otwarci na różne wizje kultury, nie ograniczą się tylko do jednej – narodowej, etnicznej czy wyznaniowej, co jest zgodne z założeniami programowymi Forum.

Synagoga bywa również odwiedzana ze względu na swe walory zabytkowe. Zwiedzającymi są zarówno mieszkańcy Ostrowa Wielkopolskiego, jak i osoby z zagranicy (głównie Izrael, Niemcy, Francja).

Forum Synagoga wykracza poza lokalne działania i ma charakter formalny, a więc według klasyfikacji A. Kłoskowskiej przynależy drugiemu układowi kultury. Instytucja samorządowa podlega władzom miasta, które z kolei odpowiadają kolejno przed powiatowymi, wojewódzkimi organami administracji, a w końcu przed Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Z tych instytucji Forum Synagoga otrzymuje dofinansowanie dla swych działań.

Ośrodek Badań nad Historią i Kulturą Żydów z Południowej Wielkopolski

W synagodze swoją siedzibę ma Ośrodek Badań nad Historią i Kulturą Żydów z Południowej Wielkopolski. Działa on jako filia Uniwersytetu Wrocławskiego, której dyrektorem jest dr Krzysztof Morta¹⁵. Na stronie internetowej ośrodka możemy przeczytać, że naukowcy zajmują się badaniem materialnego dziedzictwa żydowskiego na terenie południowej Wielkopolski, a prace badawcze prowadzone są m.in. w Kaliszu, Poznaniu, Wrocławiu, Berlinie czy Nowym Jorku¹⁶.

15 Pracownik naukowo-dydaktyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, asystent w Instytucie Filologii Klasycznej i Kultury Antycznej. Autor m.in. *Świat egzotycznych zwierząt u Solinusa* (Morta 2004).

16 Szczegółowe informacje na temat Ośrodka Badań można znaleźć na stornie: <http://www.sztetl.org.pl/pl/cms/aktualnosci/3342,otwarcie-osrodka-badan-nad-historia-i-kultura-zydow-z-poludniowej-wielkopolski/>.

Ośrodek dysponuje również ofertą dydaktyczną skierowaną do szkół i instytucji kultury. Znajdują się w niej warsztaty dotyczące historii i kultury żydowskiej czy języka hebrajskiego. Co roku pracownicy ośrodka odpowiedzialni są za przygotowanie ogólnopolskiej konferencji naukowej „Lokalna społeczność żydowska”. Zajmują się również publikowaniem prac dotyczących różnych środowisk żydowskich oraz nawiązywaniem i podtrzymywaniem kontaktów z potomkami ostrowskich Żydów¹⁷. Współpraca Ośrodka z Forum Synagoga to przykład drugiego i trzeciego układu według schematu A. Kłoskowskiej. Jest to instytucja zewnętrzna, sformalizowana, ale korzysta z lokalnych zasobów.

Potencjał edukacyjny i animacyjny – podsumowanie

Jednym z celów artykułu jest także przyjrzenie się instytucji kultury jaką jest Forum Synagoga, z uwzględnieniem jej potencjału edukacyjnego i animacyjnego. Bez wątplenia oferta Forum jest różnorodna i skierowana do wielu grup, jednak moim zdaniem nie wyczerpuje możliwości w tym zakresie. W dużej mierze wynika to z faktu, że w strukturze Forum Synagoga nie ma specjalnej jednostki zajmującej się edukacją i animacją, która mogłaby wprowadzić do programu instytucji znacząco więcej działań tego typu. Organizowane działania mają najczęściej charakter artystyczny. Warsztatów dotyczących historii ostrowskich Żydów, ich kultury jest niewiele. Osoba zajmująca się tą problematyką mogłaby usprawnić działania na polu edukacyjnym, stworzyć scenariusze zajęć dotyczące historii i kultury żydowskiej, z których mogliby korzystać miejscowi nauczyciele¹⁸. W kilku miastach w Wielkopolsce zostały przygotowane przewodniki, które wskazują miejsca związane z Żydami. To moim zdaniem bardzo potrzebne projekty, których brakuje w Ostrowie Wielkopolskim. Wielu mieszkańców nie ma pojęcia, gdzie takowych informacji szukać. Realizowanie takich przedsięwzięć powinno być jednak poprzedzone diagnozą społeczną, która pozwoliłaby sprofilować poszczególne inicjatywy w odpowiedzi na lokalne zapotrzebowanie.

W działaniach tej instytucji brakuje wydarzeń, które dotyczyłyby życia współczesnych Żydów. W moim przekonaniu nawiązanie stałej współpracy z gminą żydowską stanowi jedno z kluczowych zadań, które pozwoliłoby „ożywić” synagogę dzięki organizowaniu m.in. żydowskich świąt. Myślę, że istotne jest pokazanie, że Żydzi nie są jedynie częścią przeszłości Polski, ale wciąż są mieszkańcami tego kraju.

.....
17 Jedną z najbardziej angażujących się w działania Ośrodka potomkiń jest Bettina Lande. Jej artykuły ukazują się w publikacjach Ośrodka (zob. Lande 2007).

18 Podobne działania możemy zaobserwować w Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie. Więcej informacji na ten temat: <https://www.polin.pl/pl/edukacja>.

Forum Synagoga gości często potomków ostrowskich Żydów. Uważam, że spotkania z nimi mogłyby być okazją do poznania historii miasta, ze szczególnym uwzględnieniem osobistych losów żydowskich mieszkańców Ostrowa. Ośrodek Badań nad Historią i Kulturą Żydów z Południowej Wielkopolski zajmuje się zbieraniem tego rodzaju historii, natomiast moim zdaniem materiały biograficzne mogłyby być lepiej wykorzystane i udostępniane większej liczbie osób. Potencjał tej instytucji w zakresie działań edukacyjnych jest duży, jeśli rozpatrzmy chociażby jej możliwości infrastrukturalne czy usytuowanie w centrum miasta oraz współpracę z Ośrodkiem Badań, który ma swoją siedzibę w Forum Synagoga. Trzeba podkreślić, że poszerzenie działalności edukacyjnej nie jest warunkiem koniecznym dla działalności tej instytucji, myślę jednak, że niewykorzystanie takiego potencjału znacznie ograniczyłoby zakres działalności Forum Synagoga.

Na koniec niech mi będzie wolno wyrazić nadzieję, że instytucja, jaką jest Forum Synagoga, będzie wciąż rozwijała swoje możliwości, szczególnie edukacyjne, oraz częściej będzie zabierała głos w dyskusji na temat otwartości, tolerancji i różnorodności. Mogłoby to sprawić, że instytucja ta zaczęnie być traktowana jako miejsce nowoczesne, które nie tylko organizuje pewne wydarzenia, ale również jest partnerem do rozmów na tematy, które są ważne dla jej działalności. Tym samym w większym stopniu realizowałaby założenia społecznej rewitalizacji, skupiając się na jeszcze większej aktywizacji mieszkańców miasta, angażując ich w działania o charakterze partycypacyjnym.

Bibliografia

- Biernaczyk, J. (2013). Forum Synagoga. Ostrów Wielkopolski: Ostrowskie Centrum Kultury.
- Bugaj, Z. (2009). Centrum Judaistyczne w Ostrowie Wielkopolskim. *Studia Iudaica Ostroviensia*, 2, 321–336.
- Festiwal Temple of Silence V: Dźwięki złomu i śrubokrętów w Ostrowie. Pozyskano z: <http://ostrow.naszemiasto.pl/artukul/festiwal-temple-of-silence-v-dzwieki-zlomu-i-srubokretow-w-1434495.art.t.id.tm.html>.
- Forum Synagoga. Pozyskano z: <https://synagoga.ockostrow.pl/programy/>.
- Kłoskowska, A. (1972). Społeczne ramy kultury. Monografia socjologiczna. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lande, B. (2007). O budowniczym synagogi i jego rodzinie (przeł. J. Biernaczyk). *Studia Iudaica Ostroviensia*, 1, 167–172.
- Maćków, W., Zimpel, J. (2014). Rewitalizacja dzielnicy. W: E. Rewers (red.), *Kulturowe Studia Miejskie: wprowadzenie* (s. 476–500). Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

- Michalewicz, T., Wieczorek, B., Pasikowski, M. (1985). Projekt rozbudowy i adaptacji Starej Synagogi w Ostrowie Wielkopolskim. Ostrów Wielkopolski.
- Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN w Warszawie. Pozyskano z: <https://www.polin.pl/pl>.
- Nawrocki, S. (1990) (red.). Ostrów Wielkopolski Dzieje Miasta i Regionu. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Ogólnopolski Festiwal Teatrów Niezależnych. Pozyskano z: <http://www.often.com.pl/festiwal/o-festiwalu/>.
- Ośrodek Badań na Historią i Kulturą żydów z Południowej Wielkopolski. Pozyskano z: <https://sztetl.org.pl/pl/miejscowosci/o/222-ostrow-wielkopolski/120-aktualnosci/50510-14052013-otwarcie-osrodka-badan-nad-historia-i-kultura-zydow-z-poludniowej-wielkopolski>.
- Redfield, R. (1960). The Little Comunity. Peasant Society and Culture. Chicago: University of Chicago Press.
- Ricoeur, P. (2012). Pamięć, historia, zapomnienie (przeł. J. Margański). Kraków: Universitas.
- Skup, M. (1993). Synagoga w Ostrowie Wielkopolskim. Rewaloryzacja zabytkowego kwartału zabudowy staromiejskiej. Praca magisterska pod kierunkiem prof. dra hab. Ernesta Niemczyka, Instytut Historii i Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Spółdzielnia Artystów Plastyków (1989). Studium programowo-przestrzenne. Łódź.
- Witkowski, R. (2012). Żydzi w Poznaniu. Krótki przewodnik po historii i zabytkach. Poznań: Wydawnictwo Miejskie Poznania.
- Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014–2020, Minister Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, 3 lipca 2015 r., nr MlIR/H 2014 – 2020/20(01)/07/2015. Pozyskano z: https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/6107/Wytyczne_dot_rewitalizacji_zatwierdzone_3VII2015.pdf.
- Zimpel, J (2013) Rewitalizacja miast. Projekt kulturowy. Poznań: Wydawnictwo Wydziału Nauk Społecznych UAM.

Sprawozdania

- Działalność z zakresu upowszechniania kultury poprzez kreowanie działań, zjawisk i wydarzeń kulturalnych w roku 2011.
- Sprawozdanie z działalności za rok 2012. Ostrowskie Centrum Kultury.
- Sprawozdanie z działalności za rok 2013. Ostrowskie Centrum Kultury.
- Sprawozdanie z działalności za rok 2014. Ostrowskie Centrum Kultury.
- Sprawozdanie z działalności za rok 2015. Ostrowskie Centrum Kultury.
- Sprawozdanie z działalności za rok 2016. Ostrowskie Centrum Kultury.
- Sprawozdanie z działalności za rok 2017. Ostrowskie Centrum Kultury.
- Sprawozdanie z działalności za rok 2018. Ostrowskie Centrum Kultury.

Spis tabel

Tab. 1 Formy aktywności w Forum Synagoga. Oprac. M. Frąszczak.

Tab. 2 Rodzaje imprez. Oprac. M. Frąszczak.

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest przyjrzenie się instytucji kultury jaką jest Forum Synagoga w Ostrowie Wielkopolskim, z perspektywy jej możliwości edukacyjnych i animacyjnych realizowanych w sferze publicznej. Odwołując się do koncepcji układu kultury Antoniny Kłoskowskiej, przedstawiam program działalności kulturalnej, opisując wydarzenia organizowane w budynku ostrowskiej synagogi. Obserwacja i analiza prowadzonych tam działań pozwolą stwierdzić, czy Forum Synagoga ma potencjał kulturo- i społeczno-twórczy, by projektować i realizować zajęcia edukacyjne oraz animować społeczność lokalną, także w odniesieniu do zagadnień wielokulturowości.

Słowa kluczowe: Forum Synagoga, Ostrów Wielkopolski, dziedzictwo żydowskie, rewitalizacja, edukacja, animacja, układy kultury

Summary

Summary: The main purpose of this article is to take a look at the cultural institution that is the Synagogue Forum in Ostrów Wielkopolski from the perspective of its educational and animative capabilities in the public sphere. Referring to Antonina Kłoskowska's concept of the system of culture, I present a program of cultural activities, describing events organized in the Ostrów synagogue. Observation and analysis of individual events will allow me to determine whether the Synagogue Forum has the cultural and social potential to design and implement educational activities and animate the local community, also with regard to the issues of multiculturalism.

Key words: Forum Synagogue, Ostrów Wielkopolski, Jewish heritage, revitalization, education, animation, cultural systems

Translated by Author